

Identiteter– især i grænselandet

Identitet bruges om den enkeltes liv, det regionale og det nationale. En identitet er ikke noget en gang fastlagt. I disse år er enhver form for identitet inder pres af globalisering, mobilitet og indvandring. Museumsinspektør Inge Adriansen sætter med udgangspunkt i det dansk-tyske grænseland fokus på de udfordringer udviklingen i disse år stiller til samspillet mellem mindretalskulturer og flertalskulturer i Europa.

Af Inge Adriansen

De mange slags identiteter

Identiteter er ikke medfødte egenskaber; det er forestillinger og følelser, der er skabes og udvikles under opvæksten, og de ændres gennem livet som følge af de påvirkninger, man får, og de udfordringer, man møder. Vi har alle en mangfoldighed af identiteter, og det er vores særlige kombination af identiteter, der kendetegner os i forhold til andre. Vi har identiteter som familiemedlemmer, arbejdskolleger, medborgere m.v., og de kommer til udtryk i en følelse af samhørighed med andre i samme familie, på samme bosted eller arbejdsplads, i samme sportsklub, kirke eller politiske parti. Disse identiteter kan være helt individuelle eller baseret på lokal, regional, politisk eller religiøs samhørighedsfølelse.

Identiteter kan man ikke tænke bag om - eller uden om – og det giver nogle følgevirkninger: Identitetsfølelse og forskelstænkning er nært forbundet med hinanden. Når man føler sig i særlig samhørighed med noget eller nogen, så er der altid andet og andre, som man føler sig mindre forbundet med. Desuden forudsætter vore mange identiteter hinanden, og ingen former for identitet kan stå helt alene. Identiteter er nemlig ikke uforanderlige tilstande, men derimod relationer, og de opstår og udvikles ved at afgrænse sig i forhold til noget eller ved at forbinde sig nært til noget andet. Inkluderinger og ekskluderinger indgår således i identitetsdannelsen, dog ofte på det ubevidste niveau.

Den nationale identitet rummer forestillingen om, at der findes et særligt fællesskab mellem borgerne i en nation på trods af alle eksisterende kulturelle, politiske og økonomiske forskelle. Den nationale identitet kan i reglen sameksistere med næsten alle identiteter, og den anses ofte for at være overordnet i forhold til disse. Det at være beredt til at kæmpe og eventuelt at dø for sit fædreland anses af de fleste for at være noget ophøjet. Derimod vil alle nok anse det for at være stærkt overdrevet, hvis nogen erklærede sig villig til at dø for bevarelsen af Grænseforeningen, sin sportsklub eller fagforening. Men andre ord: den nationale identitet står i en kategori for sig selv, og den rummer en iboende bekendelse til danskhed – et stort, ofte brugt og misbrugt begreb.

Danskhed i den store og den lille tradition

Når man beskriver danskhed, bør man gøre det klart – både for sig selv og andre – om man beskriver den store eller den lille tradition. Den store tradition er det vedtagne fællesgods, den kanoniserede kulturarv. Heri indgår den danske nationale symbolik fra rigsvåben, grundlov og Dannebrog til erindringssteder af materiel og åndelig art som Dybbøl, Dannevirke og danske sange. Et bredt udvalg af alt dette er kortlagt og analyseret i værket *Nationale symboler i Det Danske Rige*.

Den lille tradition er væsensforskellig herfra, men det er en ligeså dynamisk kulturarv, og den er lige så umiskendeligt dansk. Den består af det folkelige, lokale fællesskab på arbejdspladsen og boligområdet, i idrætsklubben, kirken, skolen og foreningslivet i øvrigt. Den kommer til udtryk i den måde vi omgås på, markeringen af årets fester og ikke mindst af livets højtider fra vugge til grav. Hvorvidt et ægtepar i grænselandet vil festligholde 10-års-bryllupsdag eller 12½ -års-bryllupsdagen, afhænger helt af, om de pågældende er mest præget af den tyske eller den danske

tradition. Lejlighedssange er et karakteristisk dansk udtryk for den lille tradition, mens fædrelandssange oftest er udtryk for den store tradition, med mindre de bruges spontant og i private sammenhænge.

Den lille tradition er med til at forme massekulturen og dermed sætter sit præg på massemedierne, som på deres side fremmer samspillet og vekselvirkningen mellem den store og den lille tradition. Et eksempel herpå er den ændrede brug af den danske nationalsang ved store sportsbegivenheder. I løbet af 1990'erne sejrede Oehlschlägers rolige, næsten magelige "Der er et yndigt land" endegyldigt over Ewalds langt mere krigeriske "Kong Christian". Selvom der er tale om en poetisk forringelse, er der næppe tvivl om, at de fleste danskere bedre kan identificere sig med beskrivelsen af landet, hvor bøgen spejler sig i bølgen blå end med sangen om Danmark som søkrigsmagt. Ændringen skete ikke som følge af en beslutning i Folketinget eller regeringen, men var udtryk for et folkeligt oprør, iværksat af danske roligans, formidlet og udbredt af massemedierne og først derefter stadfæstet af myndighederne. Også her foregår der et samspil mellem den store og den lille tradition.

Med jævne mellemrum er der rigsdanskere, der føler sig kaldet til at råbe vagt i gevær over for det danske mindretals forhold til danskheden. I reglen er det danskhed i den store tradition, som her fremhæves som det rette forbillede. Det er imidlertid vigtigt at gøre sig klart, at danskhed ikke kun findes i en ren, uforfalsket aftapning, men i talrige varianter, der kan være mere eller mindre fortyndede. Hvor stor blandingsforholdet kan være, hvis etiketten fortsat skal være dansk, er det ikke muligt at sige noget generelt om på grund af manglende data. Det har nemlig udviklet sig det grundprincip, at et nationalt mindretal består af de folk, der regner sig selv hertil. Ingen kan kræves til regnskab for sit nationale tilhørsforhold, og der må ikke laves sondringer mellem "ægte" og "uægte" medlemmer af mindretallene. Derfor er ingen officiel registrering af hvor mange medlemmer, der er i de tre nationale mindretal i det dansk-tyske grænseland, kun usikre gæt ud fra stemmeafgivelser ved politiske valg og elevtal i skolerne.

Identiteter i det dansk-tyske grænseland

At identiteter ikke er medfødte egenskaber, men er udviklet under opvæksten og ændres gennem livet, får man et overbevisende indtryk, når man møder "grænsegængere", dvs. folk der har krydset det nationale skel mellem dansk og slesvig-holstensk (eller tysk). I bogen *Sydslesvigske Skæbner*, der udkom i 1947, er der gengivet beretninger fra 29 personer, der har skiftet national identitet. Bogen giver et interessant indblik i de faktorer, der havde været med til at iværksætte et afgørende sindelagsskifte. En enkelt af bidragsyderne havde skiftet fra tysk til dansk allerede før 1914, nogle havde ændret sindelag i mellemkrigsårene, mens hovedparten først havde udviklet samhørighedsfølelse med det danske folk efter det tyske sammenbrud i 1945. En del af dem anfører, at bosættelsen af mange flygtninge fra det østlige Tyskland havde været medvirkende til deres identitetsskifte fra tysk til dansk. Dette er ikke overraskende, for afgrænsning var endnu på dette tidspunkt en meget væsentlig del af identitetsgrundlaget, og billedet af det danske var i høj grad præget af sammenligningsgrundlaget med det tyske.

Således forholder det sig ikke længere. Enhver, der jævnligt færdes i de tre mindretal i grænselandet, vil begge steder opleve en hverdag, der ligger milevidt fra beretningerne fra sidste halvdel af 1940'erne. På sin vis har det danske mindretal i Sydslesvig "sejret ad Helvede til – godt", som formanden for LO Thomas Nielsen i 1982 udtrykte det om fagbevægelsens fremgang. Men både for den danske fagbevægelse og for det danske mindretal i Sydslesvig gælder det, at prisen for fremgang, anerkendelse og ligeværd har været, at fællesskabets pælerod er skrumpet lidt, og behovet for samvær med ligesindede er svundet ind.

I år 2000 udgav Studieafdelingen på Dansk Centralbibliotek i Flensborg en bog med eksempler på "dagbogsblade" fra en dag i oktober 1999, hvor 1835 personer med tilknytning til

mindretallet skrev dagbog om deres hverdagsliv. Det billede af mindretallet, som aftegner sig i disse dagbogsblade, er broget, modsigelsesfyldt og umuligt at sætte på en enkelt formel, for danskhedsbegrebet har vide rammer både i Danmark og i Sydslesvig. Det mest slående ved disse dagbøger fra mange almindelige medlemmer og sympatisører i mindretallet er skildringen af hverdagen, hvor tyske og danske omgås uden besvær.

En kvinde bosat i Ulstrupfeld fortæller: "I vor lille landsby med fem huse har tre af vore naboer flagstænger, og der flages til alle fødselsdage. Er det min fødselsdag, flages for mig med Dannebrog; mere behøves vel ikke at sige om tolerering af og respekt for det danske hos mine tyske naboer." En tilsvarende gestus vil være utænklig over for et medlem af det tyske mindretal i Nordslesvig på grund af de danske flagregler, men også fordi danskernes forhold til flaget er helt anderledes end tyskernes. Den samme kvinde fortæller også, at hun abonnerer både *Flensborg Avis* og *Flensburger Tageblatt*, og hun tilføjer: "Og jeg er heller ikke ked af at deltage i tyske arrangementer, for vi er da en del af samfundet, og vi har ikke behov for at gemme os, lige så lidt som vi skulle være os selv nok, det kunne af flertalsbefolkningen tydes forkert. Men vi skal holde fast i, hvad der er os og vort!"

Det sidste uddybes ikke og kan kun indkredse indirekte i beretningen. Det synes i væsentlig grad at være knyttet til brug af det danske sprog, men således er det langt fra for alle, hvad der fremgår af andre af bogens beretninger. Den mangeårige formand for SSW, Gerhard Wehlitz, nævner i sin "dagbog fra diaspora" det negativt ladede begreb "fyrftensdanske", som betegner en person, der kun viser sin danskhed om aftenen. Samtidig må han erkende, at der ikke er mange chancer for at benytte det danske sprog i den sydslesvigske hverdag uden for hjemmets vægge.

Også mange andre af dagbøgerne giver indblik i et hverdagsliv, hvor de sproglige forhold er langt mere tyskdominerede, end folk i Danmark sædvanligvis antager. En række af de tysksprogede bidrag er i øvrigt skrevet af bestyrelsesmedlemmer i de danske foreninger. De afspejler en hverdag, hvor tysk livsstil spiller en afgørende rolle og sætter sit præg på alt – fra den mad, der spises, over valget af massemedier til den omgangsform, man har med naboerne.

Et tilsvarende indsamlingsprojekt blandt medlemmer af det tyske mindretal i Sønderjylland og blandt frisere i Sydslesvig mangler endnu, men de vil være særdeles relevante at få udført, fordi de ville muliggøre jævnføringer og modstillinger af de tre mindretal. Vigtigst er dog at få iværksat dagbogsindsamlinger i flertalsbefolkningen, da de vil give muligheder for sammenlignede studier og herved kan mindretals-identiteterne perspektiveres. Mindretallene i det dansk-tyske grænseland, især det danske i Sydslesvig, er blevet studeret og udforsket grundigere end næsten alle andre europæiske mindretal. For at få det fulde udbytte af den store vidensmængde, som siden 1940'erne er blevet indsamlet og analyseret, må vi imidlertid vide noget mere om identiteterne i flertalsbefolkningerne i Slesvig-Holsten og i Danmark.

At være nationalt mindretal i en globaliseret virkelighed

Danmark blev efter 1864-nederlaget til en nationalstat (hvis vi vælger at se bort fra de nordatlantiske besiddelser og de transatlantiske kolonier). Her var et meget stort sammenfald mellem staten og nationen, da der inden for rigets grænser var der stort set kun dansktalende folk. Desuden var der en dansktalende befolkningsgruppe med overvejende dansk identitet i det nordligste Tyskland.

I de sidste tre årtier har den danske nationalstat været under pres af tre hovedårsager: den økonomiske globalisering, den voksende integration indenfor EU og den stigende indvandring/tilflytning af ikke-dansksprogede borgere. Det har medført sproglig og kulturel mangfoldighed, og derfor er national identitet et centralt emne i den danske offentlige debat. Denne udvikling har naturligvis også virkninger i Sydslesvig. Når "moderlandet" i stigende grad bliver flerkulturel og samtidigt præget af flere sprog, ikke mindst engelsk, skal et nationalt mindretal så

fastholde at have ensprogethed og monokultur som sit ideal? Eller skal mindretallet i erkendelse af udviklingen arbejde for at gøre flersprogethed og flerkulturel fællesskab til et forbillede?

Debatten har herom været i gang i flere årtier, og der er redegjort udførligt for den i tobindsværket *Dansk sprog i Sydslesvig* (2000). I 1970'erne var fokus rettet mod sproget, men i dag samler interessen sig i højere grad om kulturen og dermed også om den nationale identitets udtryksformer og afgrænsninger. En særlig sydslesvigsk identitet aftegner sig i læserbrevene i *Flensborg Avis*, ikke mindst fra unge skribenter. Kom også udtryk til udtryk i enkelte af bidragene til dagbogsprojektet i 1999:

En 18-årig elev fra Duborgskolen med en dansk mor og en tysk far skildrede sin dobbeltbundne loyalitet således: "Vi er noget for os selv, selvom vi er en del af det samfund, der lever syd for grænsen. Tysk har jeg det ret godt med, jeg bor i Tyskland, min dagligdag foregår her, og jeg er også tysk statsborger. Det ville også være dumt, hvis jeg ikke kunne lide mit "Faderland", når nu vi bor her." Vi møder her den samme dobbeltbundne loyalitet eller *Zweiströmigkeit*, som en del medlemmer af det tyske mindretal har givet udtryk for gennem den sidste generation. Mange føler sig bundet til både til deres hjemegn og til den kulturnation, som de har fået et særligt forhold til gennem mindretals-opvækst og -skolegang, men de er tillige medborgere i en stat, der ikke er identisk med kulturnationen.

Også i *Der Nordschleswiger* foregår debatten, men den er af betydelig mindre omfang end i *Flensborg Avis*. Det kan skyldes redaktionelle satsninger og / eller et mindre behov for at beskæftige sig med det nationale tilhørsforhold.

Globalisering, europæisk integration og stigende indvandring vil givetvis sætte det frie valg af national identitet under pres. Efter Anden Verdenskrig var det muligt for det danske mindretal at integrere og assimilere et betydeligt antal tyske flygtninge, der blev bosiddende i Sydslesvig. Også i dag er det muligt for tyske familier, der flytter til Slesvig-Holsten, benytte de danske børnehaver og skoler og derved blive del af mindretallet, selvom de aldrig tidligere har haft kontakt med det danske og kun af pædagogiske grunde ønsker at benytte de danske institutioner. I overensstemmelse med princippet "Minderheit ist, wer will" har man fra officiel tysk side ikke stillet spørgsmålstejn ved dette, og fra officiel dansk har man stiltiende accepteret, at det økonomiske bidrag til danskheden i Sydslesvig også bidrager til at give alternative tilbud til tyske forældre, som dog ikke ønsker at blive "fordanskede".

Men fortsætter denne udvikling, vil retten til frit at vælge sit nationale tilhørsforhold måske medføre en form for efterprøvelse fra mindretallets egne organer, selv om det er i modstrid med grundreglen om, at der ikke må opstilles kriterier for anerkendelse som mindretalsmedlem. Hvis der fremover også er anden generations tyrkiske indvandrere, der i betydeligt omfang vælger danske institutioner af pædagogiske årsager, hvad vil holdningen så mon være hertil? Nationale mindretal, som i højere grad hviler på sindelag og frit valg end på sproglig og kulturel lighed, kommer let i en udsat position og kan blive udsat for pres – både fra egne styrende organer og fra staten. Hvor meget statslig identitetspolitik er det rimeligt at udøve i forhold til nationale mindretal? Hvor stærk bekendelse til fællesværdier og hvor omfattende kendskab til fællesgods og kulturarv kan mindretallets egen ledelse med rimelighed forvente af den enkelte?

Mindretallene i det dansk-tyske grænseland set i europæisk perspektiv

Modsætningsforholdet til flertalsbefolkningen har været og er endnu et væsentligt element i udviklingen af mindretallenes identiteter og samhørigheder, hvad de 12 interviews med mindretalsunge i denne publikation vidner om. Over det meste af Europa kan man i dag møde nationale modsætningsforhold mellem flertals- og mindretalsbefolkninger grænsende til fjendtligheder, og konflikterne er vel at mærke vokset og ikke svækket med i de seneste to årtier efter ophøret af den kolde krig. Det er derfor bemærkelsesværdigt, at der både nord og syd for den

dansk-tyske grænse i det samme tidsrum er sket en markant udjævning af gamle modviljer og en voksende accept af flertalsbefolkningens adfærd og normer.

Der er flere årsager til denne fredeliggørelse, men især fire bør fremhæves: Siden 1945 har der ikke været krav om grænseflytninger, og der er udviklet en betydelig symmetri med hensyn til rettigheder i mindretallene nord og syd for grænsen, endvidere har frivillige ordninger har spillet en bærende rolle, også i de mere principielle spørgsmål. Og sammen med gode vilkår for økonomisk støtte har dette ført til bemærkelsesværdigt fredelige forhold.

Denne såkaldte slesvigske model for mindretalsarbejde tager udgangspunkt i mindretallenes funktionelle og kulturelle selvstyre i stater, hvor flertalsbefolkningerne er klart dominerende. Denne model kan imidlertid være vanskelig at omsætte til politik i en del europæiske lande, da den forudsætter åbne demokratier, der ikke blot anerkender mindretallenes rettigheder, men tillige understøtter dem økonomisk. Der er også andre modeller for vellykkede mindretalsordninger, f.eks. på Ålandsøerne, hvor der er et udpræget selvstyre, fordi mindretallet udgør flertallet i det klart afgrænsede territorium. Det samme er tilfældet i Südtirol, der har fået selvstyre efter årtiers fjendtligheder og voldelige sammenstød

Den slesvigske model har dog nogle følgevirkninger, som kun sjældent omtales, når den lovprises. Med fredeliggørelse eller *pacificering* følger uundgåeligt *passivering*, for et flag er nu engang smukkest i modvind. Når konflikter og stridigheder forsvinder, så svækkes kampvilje og trangen til at engagere sig stærkt i mindretalsarbejdet. Den vigtigste "slesvigske erfaring" til regeringerne i andre europæiske stater er derfor denne: Lad være med at forsøge at assimilere med tvang. Giv i stedet for så gode vilkår, at den daglige bevidste kamp for fastholdelse af en national mindretalsidentitet føles overflødig. Det er både hurtigere og mere effektivt at knuselske et nationalt mindretal til passivitet med fuldt demokratisk medborgerskab end at undertrykke det.

Efterskrift - "Hvorfor skal man kun høre til en nation?"

Mens jeg skrev på denne artikel, fik jeg besøg af en god, gammel bekendt, den australsk-schweiziske professor i germanske sprog, Hans Kuhn, der i 1990 udgav en fortræffelig bog om danske fædrelandssange *Defining a Nation in Song*. Han er en indsigtfuld kender af de nordiske lande og har grundlagt såvel *Schweizerische Gesellschaft für skandinavische Studien* som *Scandinavian Australian Society*. Jeg spurgte ham, om han følte sig mest som australier eller mest som schweizer. Forbavset svarede Hans Kuhn: "Hvorfor skal man kun høre til en nation? Jeg er ikke enten schweizer eller australier, men både og – tilsat en portion dansk, svensk og norsk."

Måske er det fremtidens transnationale identitet, som her blev formuleret. Denne form for identitet bygger ikke på et modsætningsforhold overfor noget, men derimod på stærke samhørighedsfølelser med noget. I Hans Kuhns tilfælde er denne identitet blevet skabt gennem en livslang, varm interesse for kultur og sprog i flere nationer. Selvom kun få har muligheder og evner for at realisere dette, er det værd at overveje som ideal.

Litteratur:

- Adriansen, Inge: *Nationale symboler i Det Danske Rige 1830-2000*, bd. 1-2. København 2003.
- Adriansen, Inge og Karen Margrethe Pedersen (red.): *Sønderjyllandsbilleder eller selvportrætter?* Haderslev 2007.
- Gundelach, Peter, Hans Raun Iversen, Margit Warburg: *I hjertet af Danmark. Institutioner og mentaliteter*. København 2008.
- Henningsen, Lars N. (red.): *Dagbøger fra Sydslesvig 1999*. Flensborg 2000.
- Kuhn, Hans: *Defining a Nation in Song. Danish patriotic songs in songbooks of the period 1832-1870*. København 1990.

Kühl, Jørgen: *Den dansk-tyske mindretalsmodel og Europa*. Aabenraa 2003.
Pedersen, Karen Margrethe: *Dansk sprog i Sydslesvig*, bd.1-2. Aabenraa 2000.
Petersen, Viggo: *Sydslesvigske Skæbner*. Sønderborg 1947.
www.un.dk/danish/mennekserettighedserkl/dk

STATEMENT

Når man føler sig i særlig samhørighed med noget eller nogen, så er der altid andet og andre, som man føler sig mindre forbundet med ... Inkluderinger og ekskluderinger indgår således i identitetsdannelsen...

STATEMENT

... for det danske mindretal i Sydslesvig gælder det, at prisen for fremgang, anerkendelse og ligeværd har været, at fællesskabets pælerod er skrumpet lidt, og behovet for samvær med ligesindede er svundet ind.

STATEMENT

Mindretallene i det dansk-tyske grænseland, især det danske i Sydslesvig, er blevet studeret og udforsket grundigere end næsten alle andre europæiske mindretal.
Når "moderlandet" i stigende grad bliver flerkulturel og samtidigt præget af flere sprog, ikke mindst engelsk, skal et nationalt mindretal så fastholde at have ensprogethed og monokultur som sit ideal? Eller skal mindretallet i erkendelse af udviklingen arbejde for at gøre flersprogethed og flerkulturel fællesskab til et forbillede?

STATEMENT

I 1970'erne var fokus rettet mod sproget, men i dag samler interessen sig i højere grad om kulturen og dermed også om den nationale identitets udtryksformer og afgrænsninger.

STATEMENT

Globalisering, europæisk integration og stigende indvandring vil givetvis sætte det frie valg af national identitet under pres.

STATEMENT

Nationale mindretal, som i højere grad hviler på sindelag og frit valg end på sproglig og kulturel lighed, kommer let i en udsat position og kan blive udsat for pres – både fra egne styrende organer og fra staten.

STATEMENT

Denne såkaldte slesvigske model for mindretalsarbejde tager udgangspunkt i mindretallenes funktionelle og kulturelle selvstyre i stater, hvor flertalsbefolkningerne er klart dominerende. Denne model kan imidlertid være vanskelig at omsætte til politik i en del europæiske lande, da den forudsætter åbne demokratier, der ikke blot anerkender mindretallenes rettigheder, men tillige understøtter dem økonomisk.

STATEMENT

Det er både hurtigere og mere effektivt at knuseske et nationalt mindretal til passivitet med fuldt demokratisk medborgerskab end at undertrykke det.

UNDERTEKST

Inge Adriansen er museumsinspektør på Sønderborg Slot og professor ved Syddansk Universitet. Hun er forfatter til en lang række bøger og afhandlinger om dansk identitet og grænselandets historie.